

УДК 378.147

В. В. КОНДРАТЮК

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РОБОТИ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Розкрито суть основних понять, які визначають основні напрямки підготовки майбутніх вчителів до роботи в умовах профільної школи. Показано, що центральним елементом професійної підготовки є «готовність». Розкрито та охарактеризовано основні компоненти готовності майбутніх вчителів до профільного навчання учнів: потребнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний, рефлексивно-оцінювальний.

Ключові слова: підготовка, профільне навчання, професійна підготовка, готовність, сфера діяльності особистості.

В. В. КОНДРАТЮК

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К РАБОТЕ В УСЛОВИЯХ ПРОФИЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Определены ключевые понятия, определяющие основные направления подготовки будущих учителей к работе в условиях профильной школы. Показано, что центральным элементом профессиональной подготовки является «готовность». Раскрыто и охарактеризованы основные компоненты готовности будущих учителей к профильному обучению учащихся: потребностно-мотивационный, операционно-деятельностный, рефлексивно-оценочный.

Ключевые слова: подготовка, профильное обучение, профессиональная подготовка, готовность, сфера деятельности личности.

V. V. KONDRATYUK

THE MAIN AREAS OF FUTURE TEACHER TRAINING TO WORK IN A SCHOOL PROFILE

The article deals with the revealing of the essence of the main notions determining basic directions of future teachers training to setting about their work in vocational technical school. The notion “availability» has been defined as a central element of occupational training. Basic components of a future teacher availability to vocational training of pupils such as motivational, operational and reflexive-evaluative have been defined and characterized.

Key words: vocational training, occupational training, availability, scope of activity of a personality.

В інформаційно-технологічному суспільстві XXI ст., коли в конкуренції держав визначальними стали рівень освіти і науки, створення умов для реалізації й розвитку прогресивних технологій, особливо гостро постало питання профільної диференціації навчання. Перехід до профільного навчання дозволяє вирішити наступні завдання:

- забезпечити поглиблене вивчення окремих предметів програми повної загальної освіти;
- створити умови для істотної диференціації змісту навчання старшокласників з широкими та гнучкими можливостями побудови індивідуальних освітніх програм;
- сприяти встановленню рівного доступу до повноцінної освіти різним категоріям учнів відповідно до їх здібностей, індивідуальних схильностей і потреб;

• розширити можливості соціалізації учнів, забезпечити наступність між загальною та професійною освітою, більш ефективно підготувати випускників загальноосвітньої школи до освоєння програм вищої професійної освіти [10, с. 4].

В зв'язку з цим нині в більшості країн одним з напрямків реформування освіти є створення профільної школи. Розробляються та впроваджуються моделі такої школи, навчально-методичне забезпечення організації освітнього процесу в ній тощо.

Дослідженнями з цієї проблеми займаються чимало науковців: Н. Виноградова, В. Гаргай, Ю. Дік, Н. Зубарева, Д. Єрмаков, П. Лернер, Д. Метьолкін, Н. Немова, Є. Огородникова, І. Сасова, І. Щербо (загальні підходи, становлення профільної школи, організація та зміст освітнього процесу, підготовка й перепідготовка педагогічних кадрів); Л. Байбородова, Л. Серебренников (профільне навчання в сільській школі); Є. Полат (дистанційне навчання в профільних класах загальноосвітньої школи); С. Чистякова (самовизначення старшокласників при виборі профілю навчання).

В Україні ідея профільності теоретично оформлена в Концепції профільного навчання в старшій школі, що розроблена групою науковців Інституту педагогіки АПН України (Л. Березівська, Н. Бібік, М. Бурда, Л. Денисенко, Г. Єгоров, Г. Іванюк, Л. Калініна, В. Кизенко, О. Корсакова, Л. Онишук, С. Трубочева). Над різними педагогічними й психологічними аспектами проблеми профільного навчання в загальноосвітній школі також працюють П. Сікорський, Н. Аніскіна, Л. Покроєва, Л. Черникова, В. Шахов, Л. Даниленко, Н. Шиян, Ю. Шукевич, Н. Побірченко, В. Рибалка, Л. Коробко, Б. Федоришин та ін.

Зміна освітньої моделі потребує насамперед відповідної готовності вчителів і керівників загальноосвітніх навчальних закладів діяти в нових умовах модернізації школи з випередженням. Аналіз спеціальної літератури показує, що професійній підготовці майбутніх учителів до профільного навчання учнів не приділяється належної уваги.

Мета статті – виокремити основні напрямки професійної підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах профільної школи.

Розглянемо сутність понять «підготовка», «професійна підготовка» у психолого-педагогічних і словникових літературних джерелах. Згідно з С. Ожеговим, підготовка визначається як «запас знань, отриманий будь ким». Там же зазначається, що цей термін походить від слова «підготувати», сутнісним значенням якого є «результат навчання – як процесу надання необхідних знань для чогось» та «сукупність попередніх дій, які полегшують реалізацію якихось подальших дій чи процесів» [7].

В. Даль визначає: «Готова (про людину), та котра приготувалася, така, що зібралася зовсім, пристосувалася до чогось; яка може та бажає виконувати. Готуватися, збиратися, знаряджатися налаштовуватися на щось; ... готовність же – стан чи властивість готового» [4, с. 387–388]. А згідно з «Коротким тлумачним словником української мови» під підготовкою (за кінцевим результатом процесу) розуміють «запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності» і «готування (як дія) всього необхідного до чого-небудь» [3, с. 59]. Кінцевим результатом (як певного процесу) є підготовленість чи готовність до чогось, зокрема, щодо освітніх процесів використовується термін освіченість (як більш загальний) і навченість (як більш конкретний, предметний).

Професійна підготовка майбутніх педагогів ґрунтується на нормативних документах України про освіту та вищу освіту, а саме Конституції України, Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття» (1993 р.), законах України «Про освіту» (1996 р.) і «Про вищу освіту» (2002 р.), Національній доктрині розвитку освіти України (2001 р.). В цих документах визначено, що вирішення складних завдань навчання і виховання молоді залежить від професійної підготовки педагогічних працівників.

У науково-практичній літературі професійна підготовка має різні тлумачення. У Законі України «Про вищу освіту» вона визначається як здобуття кваліфікації за відповідним напрямком або спеціальністю. Часто професійну підготовку розглядають як сукупність уже отриманих людиною спеціальних знань, умінь та навичок, особистісних якостей, професії, власного досвіду роботи й усвідомлення норм поведінки, що забезпечують можливість успішної роботи з певної професії, або, з іншого боку, як процес повідомлення тим, хто навчається, відповідних знань та формування в них умінь і навичок. Під професійною

підготовкою розуміється процес формування спеціаліста для однієї з галузей трудової діяльності, пов'язаний з оволодінням певних занять, професією.

Метою професійної підготовки є набуття професійної освіти, яка є результатом засвоєння системи мотиваційних знань, умінь, навичок та необхідних особистісно-професійних якостей. Згідно з С. Гончаренко, професійна освіта – це сукупність знань, навичок, умінь, оволодіння якими дає змогу працювати спеціалістами вищої, середньої кваліфікації або кваліфікованим робітником [9, с. 61].

Професійна освіта визначається як соціально і педагогічно організований процес трудової соціалізації особистості, що забезпечує орієнтацію та адаптацію у світі професій, опанування певної спеціальності і рівня кваліфікації, неперервне зростання компетентності, майстерності та розвиток здібностей у різних сферах людської діяльності. Професійна освіта створює умови для професійного становлення, розвитку й самореалізації особистості та сприяє досягненню гуманістичних та демократичних цілей суспільства.

Фахова підготовка, вказує Ю. Гришко, – це частина організованого педагогічного процесу з надбання контекстних щодо професії знань, умінь та ціннісних установок, яка реалізується в рамках відповідного циклу галузевого стандарту. «Майбутній педагог» – особа, що перебуває у фазі активної професійної підготовки у вищому навчальному закладі до педагогічної діяльності та професійної основи [2, с. 6].

Під професійною підготовкою ми розуміємо систему організаційних і педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості фахової спрямованості, загальної та професійної готовності до діяльності за фахом. Центральним елементом підготовки є поняття «готовність». У зв'язку з цим виникає необхідність визначити його сутність.

Зазначимо, що проблема готовності (соціальної, професійної, психологічної, життєвої, педагогічної, побутової) широко висвітлюється в теорії психології і педагогіки. Сьогодні у вітчизняній науці психологічний і педагогічний аспекти тлумачення поняття «готовність» розглядаються в їхній органічній єдності та взаємодії.

На думку К. Платонова, готовність можна трактувати по-різному. В широкому значенні – це бажання працювати, розуміння необхідності брати участь у трудовій діяльності; в конкретному – це потреба в праці; у найбільш конкретному – це результат психологічної підготовки та психологічної мобілізації [8, с. 28].

Досліджуючи психологічну характеристику готовності до трудової діяльності, М. Дьяченко і Л. Кандилович визначили, що вона містить наступні компоненти: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі професійні мотиви); орієнтовний (знання та уявлення про особливості й умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); операційний (володіння способами і прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, уміннями, процесами аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення тощо); вольовий (самоконтроль, уміння керувати діями, з яких складається виконання трудових обов'язків); оцінювальний (самооцінка своєї професійної підготовленості і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним трудовим зразкам) [5, с. 20].

Аналізуючи проблему готовності учнів до навчання, Є. Щелікова визначає її як цілісну якість особистості суб'єкта, що означає її здатність успішно навчатись у вузі та характеризується наявністю в суб'єкта визначеної структури, знань, умінь та навичок мотивації, а також особистісних характеристик [12, с. 44]. У структурі готовності до навчання вона, з посиланням на С. Вершиніна, називає певні компоненти (табл. 1).

Таблиця 1

Структура готовності учнів до навчання у ВНЗ

Компоненти готовності	Сутність
Пізнавальний	Знання, уявлення учнів про самих себе, свої індивідуальні особливості, якості та можливості; знання, уявлення учнів про подальше навчання у вузі
Мотиваційний	Потреба учнів у подальшому навчанні у вузі, прагнення до неперервної освіти, до нових знань, мотиви вибору продовження навчання

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Вольовий	Розвиток необхідних якостей відповідно до характеру наступної діяльності, вміння управляти собою, раціонально розподілити свій вільний час, самостійно оцінювати свої можливості.
Операційний	Загальноосвітні знання, вміння та навички, які необхідні для подальшого навчання.

Стан цієї системи, відзначає науковець, залежить від взаємодії всіх компонентів готовності, ступеня їх сформованості. Разом з тим у цілісній системі компонентів готовності основну функцію виконує мотиваційний компонент. Розробляючи власну модель готовності учнів до навчання у вузі, Є. Щелікова визначає не тільки компоненти, а й критерії та якісні показники компонентів готовності (табл. 2).

Л. Сохань, І. Єрмакова та Г. Нессен акцентують увагу на таких компонентах готовності:

- мотиваційному (відповідальність за виконання завдань, почуття обов'язку);
- орієнтовному (знання й уявлення про особливості та умови діяльності, її вимоги до особистості);
- операційному (володіння способами та прийомами діяльності, необхідними ключовими компетенціями);
- вольовому (самоконтроль, самооблізація, вміння управляти діями);
- оціночному (самооцінка своєї підготовленості і відповідність процесу розв'язання завдань оптимальним зразкам) [6, с. 92].

Таблиця 2

Критерії та якісні показники компонентів

Компонент готовності	Критерії	Якісні показники	Вимірник
1	2	3	4
Мотиваційний	Інтерес до навчальної діяльності, поведінкові реакції, прагнення досягти успіху	Учень виявляє інтерес до навчальної діяльності, визнає необхідність вищої освіти, отримує задоволення від процесу навчання	Спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, опитування
Пізнавальний	Усвідомленість про подальше навчання у вузі, ознайомлення з формами навчання у вузі	Учень має уявлення про напрямок майбутньої діяльності, знайомий з формами та методами навчання у вузі.	Спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, опитування
Орієнтаційний	Знання, уміння та навички, необхідні для подальшого навчання у вузі	Володіє необхідними знаннями, уміннями та навичками, здатний використати готові знання у новій ситуації.	Контрольні зрізи, діагностичні контрольні роботи, колоквиуми, заліки, іспити.
Вольовий	Самостійність, уміння самоорганізації, мобілізації сил, самооцінка майбутньої діяльності	Учень здатний самостійно та тривало навчатися, володіє навичками самоорганізації, мобілізує сили, раціонально використовує вільний час. Розвинута самооцінка до майбутньої діяльності	Спостереження за навчально-виховним процесом, анкетування, опитування, результати індивідуальних домашніх завдань

Проаналізувавши погляди деяких дослідників щодо компонентного змісту поняття готовності, ми узагальнили їх і подали у зведеній таблиці (табл. 3), що дозволяє виявити риси спільного та відмінного у підходах і критеріях.

Таблиця 3

Автори	Компоненти готовності
Є. Павлютенков	потрібнісний, мотиваційний, діяльнісний, операційний, рефлексивний, оцінювальний, моральний, психологічний, практичний
М. Дьяченко, Л. Кандибович	мотиваційний, орієнтовний, вольовий, операційний, оцінювальний
Л. Сохань, І. Єрмакова, Г. Нессен	мотиваційний, орієнтовний, вольовий, операційний, оцінювальний
Є. Саф'янц, Л. Чернікова	мотиваційний, когнітивний, особистісний
Д. Мехіладзе	моральний, психологічний, професійний
Р. Лучечко	мотиваційний, професійний, психологічний

Аналіз таблиці 3 дозволяє стверджувати, що основним компонентом готовності майбутнього вчителя до профільного навчання школярів є потрібнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оціночний.

До аналогічного висновку про структуру готовності можна дійти на основі аналізу структури будь-якої діяльності. О. Леонтьєв будь-яку діяльність представив у вигляді таких елементів: потреба – мотив – ціль – дії – операції – результат (продукт). Проаналізувавши зв'язки між елементами цієї структури діяльності, В. Штанова представила її в такому вигляді:

• Д: (ПМ → ОТД → Р) → R, де ПМ – потрібнісно-мотиваційний компонент, ОТД – операційно-технічний компонент, Р – результат діяльності, R – рефлексія [11, с. 9–20].

Потрібнісно-мотиваційна сфера особистості – це інтегральна якість, що характеризується сукупністю соціальних установок, ціннісних орієнтацій, інтересів, які становлять основу мотивів. Можемо визначити два типи мотивів: опосередковані та безпосередні. У разі, коли, наприклад, професія обирається як засіб реалізації поставленої мети, що лежить поза професією, то цей тип відноситься до опосередкованої мотивації (соціальні, престижні, матеріальні, утилітарні мотиви). Якщо ж вибір стимулюється професією, ми маємо справу з безпосередньою мотивацією (естетичні, пізнавальні, творчі мотиви, а також мотиви, пов'язані із змістом праці).

Операційно-технічна сфера діяльності особистості – це інтегральна якість, яка характеризується сукупністю спільних і спеціальних знань, умінь і навичок, професійних якостей. Специфіка формування цієї сфери особистості полягає в тому, що спочатку формуються найзагальніші уявлення про працю (її предмет, засоби, умови тощо), подаються зовнішні ознаки трудової діяльності, котрі поступово пов'язуються з основними і далі з її суттєвими ознаками. Потім виникають уявлення про подібні професії, які поступово деталізуються, поєднуються з конкретними видами (спеціальностями) цих професій. Це ж стосується вмінь і навичок, які формуються від найелементарніших до більш складних. У професійному навчальному закладі пріоритет надається формуванню спеціальних знань, умінь і навичок, які вдосконалюються в процесі навчально-професійної, а потім і професійної діяльності особистості. Професійне навчання, таким чином, може розглядатись як формування основ (передумов) майбутньої професійної компетентності.

Третім компонентом структури особистості є рефлекс. Як відзначає Л. Вязнікова, рефлексія «вбудована» в механізм саморозвитку, що є умовою до засобів постійного нарощування особистісного потенціалу людини; вона – необхідна умова, механізм, підстава й засіб професійного зростання керівника [1, с. 212].

Отже, основними напрямками підготовки майбутнього вчителя до роботи в умовах профільної школи можна вважати формування у нього професійної готовності, основними компонентами якої є потрібнісно-мотиваційний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оціночний.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вязнікова Л. Ф. Рефлексия и переживание как единый психологический механизм изменения профессионального сознания руководителей образования в процессе их профессиональной переподготовки / Л. Ф. Вязнікова // Мир психологии. – 2002. – № 4. – С. 209–215.

2. Гришко Ю. А. Формування цінності самореалізації майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Ю. А. Гришко. – Запоріжжя, 2000. – 20 с.
3. Гумецька Д. Г. Короткий тлумачний словник української мови / Д. Г. Гумецька, В. Л. Карпова та ін. – К.: Рад. школа, 1978. – 296 с.
4. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 1–4 / В. Даль. – М.: Русский язык, 1981. – Т. 1: А–З. – 699 с.
5. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандибович. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 176 с.
6. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник / За ред. Л. В. Сохань, І. І. Єрмакова, Г. М. Нессен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.
7. Ожегов С. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М.: Гос. изд. иностр. и нац. словарей, 1960. – 960 с.
8. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий: учеб. пособие для инж.-пед. работников профтехобразования / К. К. Платонов. – М.: Высшая школа, 1984. – 175 с.
9. Професійна освіта. Словник: навч. посібник / Уклад. С. У. Гончаренко та ін. / За рад. Н. Г. Никало. – К.: Вища школа, 2000. – 380 с.
10. Упровадження допрофільної підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів: метод. рекомендації. // Інформаційний збірник МОН України. – К.: Пед. преса, 2008. – № 19–20–21. – С. 3–9.
11. Штанова В. Є. Сутність та класифікація професійних якостей молодого керівника школи / В. Є. Штанова // Управління школою. – 2010. – № 16–18. – С. 9–20.
12. Щеликова Е. В. Применение оценочных критериев в профильном обучении / Е. В. Щеликова // Профильная школа. – 2007. – № 1. – С. 43–46.